

составляли часть гарнизона крепости (от тысячи до трех тысяч человек) в во время русско-турецкой войны 1806-1812 гг. под непосредственным руководством кошового отамана Игната Коваля и коменданта крепости Ахмет-паши. В Браиле на протяжении 1806-1809 гг. находился Кош запорожцев. После того, как крепость была занята русскими войсками, часть казаков перешла в российскую армию, а часть продолжила службу в армии Османской империи. Сегодня свидетелями исторических событий начала XIX в., в которых принимали участие казаки, остались мечеть на территории бывшей крепости, которая превращена в православный храм Святых Архангелов Михаила и Гавриила (Biserica «Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril»), застройка современного города по топографии крепости и побережье Дуная. Надеемся, наша небольшая публикация станет толчком к изучению пребывания украинского казачества в Браиле со стороны румынских исследователей, что впоследствии отразится в исторических справках об этом замечательном городе.

Ключевые слова: Браила, задунайские запорожцы, казачество.

Рецензент: М.І. Михайлуца, д.і.н., зав. кафедрою українознавства, історико-правових та мовних дисциплін (Одеський національний морський університет)

УДК 911.3:796.5

Володимир Полторац

**«ЗАХІДНА ЧОРНОМОРІЯ»:
ВИЛКОВО – ТУЛЬЧА – ВАРНА – БУРГАС – СТАМБУЛ**

В статті розглянуто місця формування та перебування козаків Оттоманського війська, створеного відомим Михайлом Чайка-Чайковським, (Мехмед Садиком). Вони створюють, на думку автора, Західну Чорноморію – ланцюг, що тримав вкупі середньовічну та модерну добу історії козацтва (на відміну від «Чорноморії Східної», де зароджувалось й існувало козацтво з XV ст.). Вилково (Україна) було центром проживання запорожців та російських козаків-некрасів, які склали основу Оттоманського війська, доведено, що у Вилково Садик-паша сприяв будівництву храму Різдва Пресвятої Богородиці. Тульча (Румунія) – центр керівництва запорожцями та некрасівськими козаками, де перебував М.Чайковський. Варна (Болгарія) – місце дислокації Оттоманських козаків. Бургас (Болгарія) – місто, де М.Чайковський обговорював формування корпусу (війська) Оттоманських козаків з відомим польським письменником А.Мицкевичем. Тут у 1855 р. знаходився табір козацького війська. Стамбул (Туреччина) – столиця, де тривалий час жив і працював Садик-паша, поблизу столиці він заснував два населених пункти, що існують до сьогодні – Полонезької (Адамполь) та Сазлибосна.

Ключеві слова: Михайло Чайковський (Садик-паша), Вилково, Тульча, Варна, Бургас, Стамбул, західна Чорноморія.

Чорне море – козацьке від берега до берега. Від Запорожжя до Кубані, від Дунайських гирл і до... Стамбулу. Козацтво оттоманське в межах Османської імперії з 1828 по 1877 рр. – явище мало досліджене істориками, ще менше відомо про його географічне розташування. А тим часом, це явище чорноморської історії загалом,

і української зокрема, немов ланцюг тримав вкупі середньовічну та модерну добу історії козацтва (на відміну від «Чорноморії Східної», де зароджувалось й існувало козацтво з XV ст.). Першим, хто досліджував Західну Чорноморію з метою розшуку в ній козацького сліду був нащадок роду гетьмана Івана Брюховецького Михайло Чайка-Чайковський, який взяв у 1850 р. собі ім'я Мехмед Садик (тобто «вірний»). У 1841-1842 рр. з експедицією він відвідав Добруджу та узбережжя Мармурового моря, а також Стамбул. Згодом, він очолив відроджений козацький корпус в складі османської армії, який мав, на згаданих вище землях Добруджі, бої з російською армією у 1854 р. Тут же планував Садик-паша відродити територіальну структуру Нового Запорозжжя – оселити своїх козаків у Добруджі, чим створити своєрідний міст для зв'язків з Україною, про незалежність якої він мріяв. В даній топостудії маємо за мету визначити пам'ятні місця Західної Чорноморії, що були пов'язані з історією османських козаків.

ВИЛКОВО. Цілий район міста – Кілімбейка – заснований відставним козаком Васільєвим у 1871 р. Два десятки родин оселились разом із ним на турецькому боці Білгородського (Гусева) ерика, бажаючи отримати привілеї, якими користувались козаки Османської імперії. Основна ж частина Вилкова тоді перебувала в складі Румунського королівства – і серед старообрядців поширені були історії про кубанських козаків-чаклунів (не змішувати козаків-некрасовців із українцями-кубанцями), які жили на острові Гасан-баба (Пеліканів о-в; тепер – острів Кубану) й викрадали молодих хлопчиків, аби ті служили в їхньому війську. При цьому суперечлива народна пам'ять не зберігла згадки про те, що головний храм Вилкова – Різдва Пресвятої Богородиці – був добудований за підтримки впливового Садик-паші, який зокрема, повністю забезпечив деревиною спорудження дзвіниці у 1857 р. Тоді ж було на турецькій частині дельти засновано Петропавлівський старообрядницький монастир (острів Піщаний).

ТУЛЬЧА. Тут поруч з монументом незалежності Румунії, на горі, що слугувала цитаделлю для римлян, візантійців й османів, височіють два старообрядницьких храми. Один з них, за свідченням меморіальної таблиці, був зведений у 1857 р. зусиллями знову ж таки Мехмеда Садик-паші. Тут в окремому кварталі проживали козаки Остапа Гончарова – сподвижника Чайки з числа некрасовських козаків. Окремо від них, навколо храму Святого Георгія жили православні українці, з якими на початку 1880-х спілкувався Федір Вовк, вишукуючи колишніх задунайських козаків. Влітку 1854 р. під час Східної війни декілька сотень османських козаків Тульчі вступили в сутичку із кубанськими козаками в складі російської армії на Тульчинському острові. Навколо Тульчі й досі проживають

нащадки задунайських козаків, складаючи більшість населення в деяких селах.

ВАРНА. Тризуб зустрічає відвідувачів меморіалу загиблим під час Варненської битви 1444 р. він стоїть поруч з гербами інших європейських країн, які бились в складі християнської армії польського короля Владислава Варненчика проти Османів. У 1840-1860-х роках перший меморіальний дерев'яний хрест на місці загибелі польського короля встановили саме османські козаки на чолі з Чайкою-Чайковським (Садик-пашею). Тут, у казармах Варни, від яких поруч залізничного вокзалу збереглися залишки стін, дислокувались, певний час, османські козаки. А в десяти км від міста на захід, й тепер живуть нащадки старообрядців, які переселились у 1904 р. з долини Дунаю – їхнє село отримало від заснування назву Казашко – Козацьке.

БУРГАС. На північний схід в долині річки Ахелой у 1855 р. розташовувалась «Бургаська Січ» – так поетично охрестили сучасники табір двох полків османських козаків під час підготовки до їхньої висадки на Кавказі. Сюди з візитом у вересні 1855 р. завітав Адам Міцкевич (відомий мистецький сюжет – Садик-паша і Міцкевич на полюванні – змальований саме на цьому місці). Польський письменник підтримав ініціативу М.Чайковського щодо створення корпусу козаків, зокрема, навіть висловив ініціативу про заснування єврейського полку гусарів в його складі.

СТАМБУЛ. В передмісті Стамбулу розташовано два невеликі поселення – Полонезкьой (Адамполь) на азійському боці та Сазлибосна – на європейському. Перше засноване 1842 р. Михайлом Чайковським для емігрантів з Польщі (в тому числі й українців). На місцевому цвинтарі похована його друга дружина та декілька відставних козацьких офіцерів. В Сазлибосні розташовувалась резиденція Садик-паші під час служби в османській армії. Тут він приймав своїх гостей і тут у 1853 р. під час пожежі згоріли майже всі важливі документи, зібрані невтомним Чайкою в його експедиціях Європою. В центрі Стамбулу в районі Бейоглу розташований музей Адама Міцкевича, в якому в центральній експозиції є портрет Садик-паші.

Є й багато інших пам'ятних місць, пов'язаних із козацькою спадщиною в Західній Чорноморії. Їх зібрання може стати основою для прокладення особливого туристичного маршруту «Чорне море – море козацьке».

Volodymyr Poltorak

Topostudy Western Chornomoriya: Vylkovo – Tulcea – Varna – Burgas – Istanbul

The article examines the place of formation and stay Cossacks Ottoman troops, created by Michael Czajkovsky (Sadyk Pasha). They create, according to the author, West Coast - chain, united the medieval and modern history of the Cossacks (in contrast to «Eastern Black Sea coast», where infancy and rozvivalos Cossacks from the XV century). Vilkovo (Ukraine) was the center of residence

Cossacks and Russian Cossacks Nekrasov, which formed the basis of the Ottoman troops, proved that Vylkovo Sadiq Pasha helped build the Nativity of the Blessed Virgin. Tulcea (Romania) – control center and Nekrasov Cossacks Cossacks, where he was M.Chaykovsky. Varna (Bulgaria) – fortress dislocation Ottoman Cossacks. Burgas (Bulgaria) – a city where M.Chaykovsky discussed plans to create a body (troops) Ottoman Cossacks with famous Polish writer Adam Mickiewicz. Here in 1855 there was a camp of the Cossack army. Istanbul (Turkey), here a long time he lived and worked Sadiq Pasha, near the town he founded two settlements that still exist - Polonezköy (Adampol) and Sazlibosna.

Key words: Michael Czajkovsky (Sadyk Pasha), Vilkovo, Tulcea, Varna, Burgas, Istanbul, Western Black Sea.

Владимир Полторак

«Западна Черноморія»:

Вилково – Тульча – Варна – Бургас – Стамбул

В статті розглянуті місця формування і перебування казаків Османського війська, створеного відомим Михайлом Чайка-Чайковським (Мехмед Садык-паша). Вони створюють, по думці автора, Западну Черноморію – ланку, об'єднують середньовікову і модерну історію казачества (в відмінності від " Черноморії Східної ", де зародилося і розвивалося казачество з XV в.). Вилково (Україна) було центром проживання запорожців і російських казаків-некрасовців, які склали основу Османського війська, доведено, що в Вилково Садык-паша допомагав будівництву храму Різдва Пресвятої Богородиці. Тульча (Румунія) – центр управління запорожцями і некрасовськими казаків, де знаходився М.Чайковський. Варна (Болгарія) – місце дислокації Османських казаків. Бургас (Болгарія) – місто, де М.Чайковський обговорював плани формування корпусу (війська) Османських казаків з відомим польським письменником А.Мицкевичем. Тут в 1855 г. знаходився табір казачого війська. Стамбул (Турція) – тут довгий час жив і працював Садык-паша, поблизу міста він заснував два населені пункти, які існують до сих пор – Полонезкей (Адамполь) і Сазлыбосна.

Ключеві слова: Михайл Чайковський (Садык-паша), Вилково, Тульча, Варна, Бургас, Стамбул, Западна Черноморія.

Рецензент: О.Г.Середа, к.і.н., науковий співробітник (Центр досліджень ісламу)

ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ

УДК 94 (477) «17»

Олександр Середа

АДЖИДЕРЕ (ОВІДІОПОЛЬ) В ОСМАНСЬКО-КРИМСЬКИХ ВІДНОСИНАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТ.

(за османсько-турецькими документами)

У статті вперше публікуються османсько-турецькі документи Урядового Османського Архіву (Стамбул, Туреччина) з перекладом на українську мову, щодо най-ранньої згадки та подальшого існування селища і пристані/порту Аджидере (тепер Овідіополь). Зокрема представлено вивід з портового журналу/дефтеру 1756 р., в якому міститься інформація про завантаження і відправки торговельних суден з пристані Аджидере до стамбульської гавані Капан-и дакік в затоці Золотого Рогу. У порівняльному аспекті зазначається кількість збіжжя відвантаженого з порту/пристані Аккерман. Також представлено низку документів 1765 р.